

SECTION: WORKS OF YOUNG SCIENTISTS
РОЗДІЛ РОБОТИ МОЛОДИХ ВЧЕНИХDOI 10.26565/2410-1249-2025-23-08
UDC 159.942.22

ЕМОЦІЙНА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ В ПЕРЕЖИВАННІ ТРАВМИ СВІДКА ВІЙНИ

Костянтин Волков

аспірант кафедри педагогічної та вікової психології
Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
e-mail: mykostyavolkov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3427-5358>

Стаття присвячена емпіричному обґрунтуванню емоційної резистентності в переживанні травми свідка війни на вибірці студентської молоді. Метою презентованого матеріалу є емпірична експлікація особливостей вияву емоційної резистентності в переживанні травми свідка війни. В основу покладено методи бібліографічного огляду емпіричних джерел із зазначеної проблеми, починаючи з 2015 року по 2024 рік та емпіричні методи з використанням діагностичних (шкала оцінки стійкості до стресу Коннора-Девідсона (CD-RISC), симптоматичний опитувальник (SLR-90-R); опитувальник соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда, опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте; шкала диференціальних емоцій К. Ізарда; шкала базових переконань Р. Янова-Бульмана; опитувальник посттравматичного зростання Р. Тадеші і Л. Калхаун); статистичних засобів (процедура стандартизації або z-перетворення даних, дискримінантний аналіз, непараметричний критерій Манна-Уїтні, факторний аналіз, множинний регресійний аналіз. До результатів належить методологічна презентація теоретичних припущень щодо зумовленості переживання травми свідка війни реальними показниками психічного стану людини та показниками емоційної стійкості, що у психологічному альянсі є потужним особистісним ресурсом переживання емоційно-напруженої ситуації війни. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дали змогу визначити особистісні симптомокомплекси прояву емоційної резистентності для студентів з високим та середнім рівнем прояву стресостійкості. Психологічний профіль студентів з високим рівнем стресостійкості визначається адаптивними якостями гнучкості мислення і поведінки, самоорганізації та просоціальної взаємодії з іншими людьми; а психологічний профіль студентів з середнім рівнем стресостійкості характеризується цілеспрямованістю, вираженим почуттям справедливості, усвідомленням особистісної відповідальності за життєві обставини та прагненням до домінування. У висновках зазначено, що отримані результати можуть успішно використовуватися психологами в системі освіти для моніторингу психологічного відновлення та посттравматичного зростання студентів.

Ключові слова: емоційна резистентність, стресостійкість, психічний стан, травма свідка війни, студентська молодь

Актуальність теми. Концептуальна позиція розуміння резистентності закладена в психоаналізі З. Фрейда, який неодноразово стверджував, що резистентність супроводжує лікування крок за кроком, адже кожна асоціація, промова чи то вчинок пацієнта завжди містить опір, і саме цей опір може представляти примирення між силами, які борються за одужання і силами, які цьому протистоять. Тому опір це елемент лікування. Сьогодні ми говоримо про резистентність не тільки в контексті психоаналітичного опору, але й контексті набуття психологічної рівноваги, завдяки якому людина може вести діалог зі своєю реальністю, отримуючи захист перед обличчям ризикових ситуацій за допомогою захисних механізмів та інтерактивних процесів, які діють. Тому презентований матеріал присвячений аналізу емоційної резистентності в переживанні травми свідка війни.

Метою презентованого матеріалу є емпірична експлікація особливостей вияву емоційної резистентності в переживанні травми свідка війни.

Методи дослідження. В основу покладено метод бібліографічного огляду емпіричних джерел із зазначеної проблеми, починаючи з 2014 року по 2024 рік та емпіричні методи з використанням діагностичних (шкала оцінки стійкості до стресу Коннора-Девідсона (CD-RISC), симптоматичний опитувальник (SLR-90-R); опитувальник соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда, опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте; шкала диференціальних емоцій К. Ізарда; шкала базових переконань Р. Янова-Бульмана; опитувальник посттравматичного зростання Р. Тадеші і Л. Калхаун; статистичних засобів (процедура стандартизації або z-перетворення даних, дискримінантний аналіз, непараметричний критерій Манна-Уїтні, факторний аналіз, множинний регресійний аналіз (МРА). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows версія 21.0.

Результати. Емпіричні доробки останніх років характеризуються посиленням вивченням

How to cite: Volkov K. (2025). Emotional Resistance in the Experience War Witness Trauma, *Psychological Counseling and Psychotherapy*, 23, 54-63. <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2025-23-08> (in Ukrainian)

Як цитувати: Волков К. (2025). Емоційна резистентність в переживанні травми свідка війни, *Психологічне консультування і психотерапія*, 23, 54-63. <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2025-23-08>

© Волков К., 2025; CC BY 4.0 license

різновекторних питань мілітарної психології від особливостей гібридної та реальної війни до специфіки бойового стресу, травми, психічного здоров'я, психореабілітації тощо (Гошовська & Гошовський, 2023). Останніми роками в межах психопатології було систематизовано широкий спектр соціальних явищ, що оформилися в окрему галузь психотравматизму, яка об'єднує різноманітні підходи не лише психологів, а й представників правової, культурної, біологічної, соціологічної та інших галузей, які вивчають соціальну травму війни (Kirmayer et al., 2007).

В межах вітчизняної психології особливо виокремлюються дослідження психологічної травми в учасників воєнних дій на сході України, починаючи з 2014 року; внутрішньо переміщених осіб, і особливо у дітей (Зубовський, 2018; Колесникова & Чанцева-Коваленко, 2018; Карут, 2017; Тополь, 2015; Virna, 2016). Посттравматичні стресові розлади та розлади адаптації у постраждалих унаслідок військового конфлікту та психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію піддані глибокому теоретичному аналізу у працях таких науковців (Кочарян та ін., 2018; Keshet et al., 2019; Малімон & Пархоменко, 2024; Virna et al., 2024).

У теоретичному ракурсі заслуговує на увагу розробка Т. Титаренко концепції соціально-психологічної реабілітації особистості в умовах травматизації та поетапну модель соціально-психологічної реабілітації травмованої особистості (Титаренко, 2018). У дослідженні А. Харченко виявлено структурні особливості організації емоційної сфери демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією, що полягають у домінуванні емоцій тривожно-депресивного та гостро-негативного спектру, вираженому «злипання» негативної емоційності стенічного та астенічного кола, деструктивній конотованості позитивних емоцій «радості» та «здивування», наявності феномену потенціювання негативної емоційності, втрата ресурсності «гніву», контамінованого «страхом»; та існуванні «наскрізних» емоцій страху, гніву, горя та сорому, які стають стрижневою характеристикою емоційної сфери (Харченко, 2019); Т. Кочубинська визначила особливості соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил та її взаємозв'язок з Я-концепцією, зокрема гармонійністю або ж дизгармонійністю, а також запропоновано модель соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил, що розкриває вплив зовнішніх чинників (перебування в зоні військових дій, проблеми соціальної взаємодії, складність працевлаштування, напружені та конфліктні стосунки в сім'ї) та внутрішніх чинників (а саме емоційну, комунікативну, поведінкову та мотиваційно-ціннісну складову проявів соціально-психологічної адаптації) на компонентний склад Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил (Я-психічне, Я-фізичне, Я-соціальне: Я-професійне, Я-

сімейне, Я-учнівське) (Кочубинська, 2021); у колективній праці Л. Березовської та В. Богайчук щодо вивчення емоційної стійкості військовослужбовців-офіцерів, наголошено на таких характеристиках емоційної стійкості як загальна волюва саморегуляція, самовладання та наполегливість, які дають можливість їм виконувати якісно свої професійні обов'язки (Березовська & Богайчук, 2022). Цікаві факти щодо емоційної стійкості знаходимо у ще одному колективному дослідженні психологічної стійкості волонтерів кол-центру Військ територіальної оборони Збройних Сил України та Національного інформаційного бюро, а саме йдеться про базові антропологічні здібності, стійкі стратегії подолання та життєву філософію цих учасників воєнного буття (Антонович та ін., 2022). Щодо сучасного студентства, то знаходимо факти, що особистісна модель боротьби зі стресом створюється на основі побудови внутрішніх суб'єктивних умов, а емоційна стійкість під час психологічної адаптації та відновлення є однією із динамічних властивостей емоційності (Потапук, 2023). У дослідженні Н. Шель емоційну стійкість визначено як інтегративну якість особистості, що забезпечує найбільш успішне досягнення цілей діяльності у складному емотивному середовищі, а в умовах війни емоційна стійкість є здатністю протистояння важким випробуванням, усвідомлення своїх чуттєвих станів, адекватного та продуктивного переживання та вміння самовідновлюватися (Шель, 2024).

Перераховані дослідження не поодинокі у царині психологічних знань, адже вони охоплюють різні аспекти адаптації та стійкості українців у складних умовах війни. Тому й презентоване дослідження є специфічним внеском у вивчення такого вкрай важливого психологічного феномену в умовах війни на вибірці студентів вищих навчальних закладів, адже саме молодь ще за мирних часів вважалась однією з вразливих категорій до соціально-психологічної адаптації, а під час війни вона переживає різні психічні та фізичні втрати, які руйнують її автономність, ідентичність та гідність (Вірна & Марчук, 2024).

Теоретичний аналіз детермінант та наслідків різного рівня та критеріїв емоційної резистентності в переживанні травми свідка війни підтверджений проведеним констатувальним експериментом, який був скерований на перевірку та підтвердження теоретичних припущень щодо зумовленості переживання травми свідка війни реальними показниками психічного стану людини та показниками емоційної стійкості.

Дослідження проводилося на вибірці респондентів вікової категорії 17-25 років, що є студентами вищих навчальних закладів м. Запоріжжя, м. Кривий Ріг та м. Луцьк (n=320). Діагностична хвиля тривала з вересня по грудень 2023 року. Опитування здійснювалось за допомогою он-лайн панелі https://docs.google.com/forms/d/1FLr82pIrmcmawnzKIRKc4Rlm_6puHqG0FCE-qhFmayl/edit. Формування вибіркової сукупності відбувалось шляхом добору

вибірки з генеральної сукупності, яка за своїми ключовими характеристиками відповідала предмету дослідження та була релевантна дослідницькому набору методів психодіагностики.

Передусім усю вибірку сукупність респондентів було диференційовано на субвибірки на основі оцінки результатів стійкості до стресу (методика Коннора-Девідсона): субвибірка 1 – особи з високий рівнем стресостійкості (53 % від загальної кількості респондентів); субвибірка 2 – особи з середнім рівнем стресостійкості (45,5 %); субвибірка 3 – особи з

низьким рівнем стресостійкості (1,5 %). Зауважимо, кількісний склад останньої групи є надто малочисельним, що при подальшому аналізі не дасть нам можливості розповсюджувати отримані результату на генеральну сукупність осіб, а лише дасть змогу констатувати дані стосовно кількох вказаних респондентів.

Застосування дискримінантного аналізу дало змогу визначити канонічні ортогональні вісі диференціації центроїдів класів (субвибірок) та дати можливість визначити відмінність між двома групами (табл. 1).

Таблиця 1. Власні значення канонічних функцій за результатами дискримінантного аналізу/ Eigenvalues of canonical functions based on discriminant analysis results

Функція	Власне значення	% поясненої дисперсії	Кумулятивний %	Канонічна кореляція
1	3,046 (a)	86,2	86,2	,868
2	,488 (a)	13,8	100,0	,573

Примітка: а – в аналізі використовувалися перші 2 канонічні функції.

Згідно отриманих результатів можемо говорити про те, що перша канонічна функція володіє 86,2 % дискримінантних можливостей, а друга – майже 14 %, що у підсумку вказує на стовідсоткову інформативність власних значень виділених канонічних дискримінантних функцій (табл. 2).

що у підсумку вказує на стовідсоткову інформативність власних значень виділених канонічних дискримінантних функцій (табл. 2).

Таблиця 2. Показники λ -Уїлкса та χ^2 за результатами дискримінантного аналізу/ Wilks' λ -rank and χ^2 indices based on discriminant analysis results

Перевірка функції (й)	Лямбда Уїлкса	Хі-квадрат	Ступінь свободи	Знач.
від 1 до 2	.166	502,656	134	.000
2	.672	111,277	66	.000

З отриманих даних видно, що повний набір функцій володіє дуже високою дискримінантною здатністю, яка дещо зменшується, проте не виходить за

межі $p \leq 0,05$. Візуалізація територіального співвідношення між виділеними групами представлена на рис. 1.

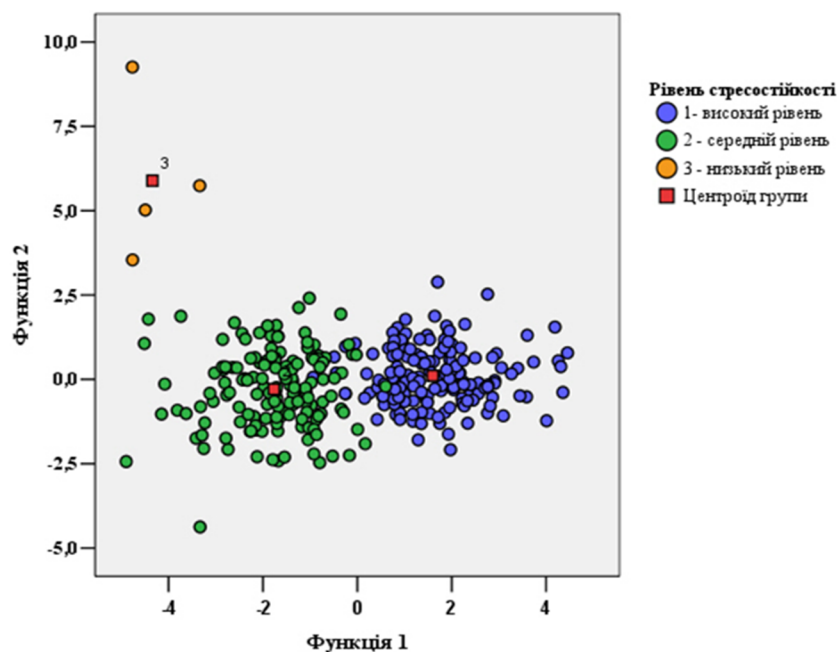

Рисунок 1. Графічне відображення канонічних дискримінантних функцій

Щодо класифікації в цілому, то відсоток збігу реальної класифікації і класифікації об'єктів за

допомогою канонічних функцій становить, за результатами дискримінантного аналізу, 97 %. Решта

3 % об'єктів не піддаються чіткій класифікації, оскільки їх діагностичні показники дають змогу

констатувати у таких респондентів ситуативно-залежний рівень стресостійкості (табл. 3).

Таблиця 3. Результати класифікації у ході дискримінантного аналізу

		Рівень стресостійкості	Приналежність до групи			Всього
			1,00	2,00	3,00	
Вихідні змінні	Частота	1,00	164	5	0	169
		2,00	4	143	0	147
		3,00	0	0	4	4
	%	1,00	97,0	3,0	0,0	100,0
		2,00	2,7	97,3	0,0	100,0
		3,00	0,0	0,0	100,0	100,0

Примітка: а 97,2% вихідних згрупованих спостережень класифіковано правильно.

Для перевірки відмінностей між цими групами респондентів використано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні. Статистично значущими ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$, $p \leq 0,001$) виявились відмінності між переважною більшістю діагностичних критеріїв, що ще раз підтверджує правомірність диференціації респондентів на субвибірці залежно від базового рівня стресостійкості.

Наступним кроком у вивченні симптомокомплексу емоційної резистентності респондентів з різним рівнем стресостійкості став процес мінімізації кількості змінних та концентрації інформації про детермінанти формування вказаних типажів у вигляді невеликого масиву характеристик. Для реалізації цього завдання нами використано факторизацію методом головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax) матриці психологічних шкал (змінних). Правомірність застосування методу факторного аналізу до вибірки також перевірялась за критерієм Кайзера-Мейєра-

Олкіна: значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5 не брались до уваги в аналізі та критерієм сферичності Бартлетта ($p \leq 0,001$).

Нами встановлено факторну структуру складових високого рівня стресостійкості у субвибірці з високим рівнем стресостійкості та перевірено за допомогою критерію адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (критерій КМО=0,845), а також критерію сферичності Бартлетта (приблизне значення $\chi^2=7183,780$; $df = 1378$; $p = 0,000$), що засвідчило доцільність та можливість використання заданого типу аналізу для обраних даних.

Після варімакс-обертання матриця факторних навантажень виявилася доволі структурованою, з чітко вираженими дев'ятьма факторами, що описують майже 70 % дисперсії масиву емпіричних даних.

Виділення найбільш значущих факторів підтверджено відповідними високими показниками коефіцієнтів факторних навантажень (рис. 2)

Рисунок. 2. Номінативно-інформативна факторна структура симптомокомплексу характеристик емоційної резистентності респондентів з високим рівнем стресостійкості/ Nominative-informative factor structure of the symptom complex of emotional resistance characteristics of respondents with a high level of stress resistance

Перший фактор «емоційна лабільність» містить критерії, що вказують на диференціацію емоцій діагностованих: стан паніки (-.817), конфузливий (.813), зляканий (.808), винуватий (.807), лютий (.797), оскаженілий (-.786), зневажливий (-.785), гнівний (.753), презирливий (-.749), боязливий (.720), зломлений (.679), боязкий (-.676), стан жалю (.653),

похмурий (.628), сумний (.587), сором'язливий (-.584). На жаль, усі перераховані емоції належать до гострих негативних та тривожно-депресивних, проте є шкали, які демонструють від'ємні значення, що вказує на здатність до позитивного емоційного забарвлення поточної діяльності. Вміст вказаного фактору дозволяє нам узагальнити його у назві

До другого фактору «адаптивність» увійшли такі шкали: адаптація (.895), інтернальність (.822), самоприйняття (.801), емоційна комфортність (.757), прийняття інших (.728). Тобто, респонденти з високим рівнем стресостійкості проявляють високий рівень адаптивності завдяки пошуку емоційного комфортного стану, приймають особливості себе та інших через здатність до рефлексії.

Третій фактор «інтерперсональна чутливість» конкретизується у змінних з симптоматичного опитувальника SCL-90-R: інтерперсональна чутливість (.816), соматизація (.742), депресія (-.705), параноїдність (.670), психотизм (-.664), obsесивно-компульсивний розлад (.590), ворожість (-.540), тривожність (.540). Аналізуючи вміст цього фактору можемо стверджувати, що емоційна резистентність осіб з високим рівнем стресостійкості формується, у тому числі, завдяки загостреному почуттю усвідомлення власного Я та негативним очікуванням щодо міжособистісної взаємодії, когнітивну раціоналізацію можливих страхів тощо. Проте депресивність, психотизм, ворожість не властиві особам з високим рівнем стресостійкості.

До четвертого фактору «позитивні емоції» з найбільшою факторною вагою увійшли показники: радісний (.832), здивований (.823), щасливий (.785), вражений (.737), стан насолоди (.735), які формують загальний індекс позитивних стану.

П'ятий фактор «контрольованість світу» проявляється через сукупність критеріїв, що розкривають зміст базових переконань особистості: контрольованість світу (.762), прихильність до світу (.756), ступінь удачі (.649), справедливість світу (.648), ступінь самоконтролю над подіями (.524).

До шостого фактору «постраваматичне зростання» з найбільшою факторною вагою увійшли показники: сила особистості (.768), ставлення до інших (.717), підвищення цінності життя (.657), духовні зміни (.643).

Сьомий фактор «захист психіки» проявляється через такі діагностичні показники як: заперечення (.742), заміщення (.682), раціоналізація (.668), регресія (.630).

До восьмого фактору «позитивно-емоційна сконцентрованість» увійшли такі характеристики високого рівня стресостійкості: сконцентрованість (.699), зібраність (.608), уважність (.595).

Дев'ятий фактор «віра у випадок» визначається лише через одну змінну – випадковість як принцип реальних подій (.589).

Наступний етап дослідження передбачав пошук факторної структури симптомокомплексу характеристик емоційної резистентності респондентів з середнім рівнем стресостійкості. У результаті факторизації було отримано дев'ятифакторну модель, правомірність якої перевірено за допомогою критерію адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (критерій КМО = 0,822), а також критерію сферичності Бартлетта (приблизне значення $\chi^2=6258,488$; $df = 1378$; $p = 0,000$), що засвідчило доцільність та можливість використання заданого типу аналізу для обраних даних.

Після варімакс-обертання матриця факторних навантажень виявилася доволі структурованою, з чітко вираженими дев'ятьма факторами, що описують 69,74 % дисперсії масиву емпіричних даних (рис. 3).

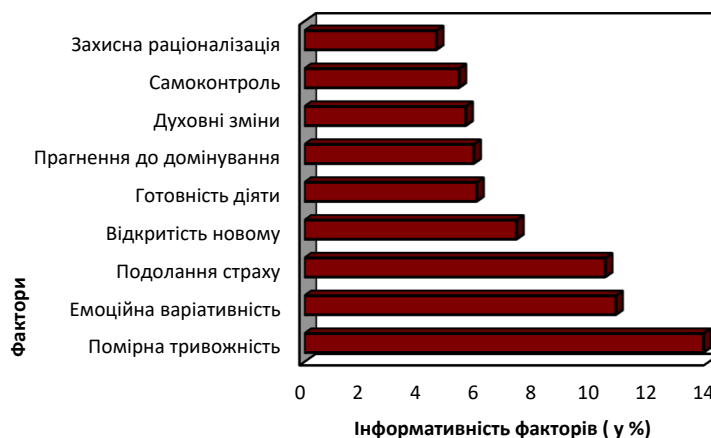

Рисунок 3. Номінативно-інформативна факторна структура симптомокомплексу характеристик емоційної резистентності респондентів з середнім рівнем стресостійкості/ Nominative-informative factor structure of the symptom complex of emotional resistance characteristics of respondents with an average level of stress resistance

Перший фактор «помірна тривожність» характеризує такі психологічні особливості середнього рівня стресостійкості як: тривожність (.877), депресія (-.838), параноїдність (.825), соматизація (-.811), інтерперсональна чутливість (-.794), obsесивно-компульсивний розлад (.794), ворожість (.756).

До другого фактору «емоційна варіативність» з найбільшими факторними навантаженнями увійшли показники емоції, які належать до гострих негативних та тривожно депресивних станів: лютий (-.815), гнівний (.811), відчуття огиди (-.796), оскаженілий (.792), презирливий (.729), зневажливий (-.642), похмурий (-.628), зломлений (.617), сумний (.582).

Третій фактор «*подолання страху*» найбільшою мірою визначають такі показники: боязкий (-.811), боязливий (-.792), зляканий (.784), сором'язливий (.709), конфузливий (.707), стан паніки (.695), винуватий (-.684), стан жалю (.635). Перераховані змінні вказують на переживання тривожно-депресивних емоцій сорому, страху та провини. Проте від'ємні значення частини змісту фактору вказують на ситуативність таких емоцій, тимчасовість їх впливу на життєдіяльність особистості.

Четвертий фактор «*відкритість новому*» інтегрував такі показники застосованих нами діагностичних методик: вражений (.830), здивований (.809), щасливий (.768), радісний (.747), стан насолоди (.643), які детермінують високий індекс позитивних емоцій та процес позитивного сприймання навколишнього світу.

П'ятий фактор «*готовність діяти*» об'єднав характеристики: зібраний (.846), сконцентрований (-.823), уважний (.789), які вказують на високий емоційний інтерес до життєдіяльності оточуючого світу.

До шостого фактору «*прагнення до домінування*» увійшли: прагнення до домінування (.656), емоційна комфортність (.629), самоприйняття (.611), інтернальність (.591), адаптація (.577).

Сьомий фактор «*духовні зміни*» інтегрував такі показники як: духовні зміни (.821), сила особистості (.811), підвищення цінності життя (.781), ставлення до інших (-.693), які вагомо орієнтовані на посттравматичне зростання.

Восьмий фактор «*самоконтроль*» найбільшою мірою визначають такі показники: ступінь самоконтролю (.821), прихильність до світу (.723), справедливість світу (.710), ступінь удач (.674), які вказують на ключові засоби соціально-психологічної адаптації.

Дев'ятий фактор «*захисна раціоналізація*» наповнений змістом психологічного захисту через показники механізмів: раціоналізація (.686), заперечення (.665), регресія (.651), заміщення (-.649).

Завершальним етапом статистичного аналізу симптомокомплексу емоційної резистентності осіб з різним рівнем стресостійкості стало використання *методу множинного регресійного аналізу з використанням зворотнього покрокового методу (Backward)*.

Для осіб з високим рівнем стресостійкості було отримано остаточну модель множинної регресії, яка пояснює 51 % дисперсії залежної змінної («стійкість до стресу») (при цьому коефіцієнт множинної кореляції остаточної регресійної моделі складає 0,696) (табл. 4).

Таблиця 4. Коефіцієнти множинного регресійного аналізу (а) характеристик осіб з високим рівнем стресостійкості/ Multiple regression analysis coefficients (a) of characteristics of individuals with a high level of stress resistance

Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
		B	Стд. помилка	Бета (β)		
1	(Константа)	75.248	.571		131.890	.000***
	Фактор 1	.344	.572	.041	.601	.549
	Фактор 2	2.706	.572	.326	4.729	.000***
	Фактор 3	-1.113	.572	-.134	-1.945	.050*
	Фактор 4	1.656	.572	.199	2.894	.004**
	Фактор 5	1.494	.572	.180	2.610	.010*
	Фактор 6	.789	.572	.095	1.379	.170
	Фактор 7	.572	.572	.069	1.000	.319
	Фактор 8	1.264	.572	.152	2.210	.029*
	Фактор 9	.864	.572	.104	1.509	.133

Примітка: а – залежна змінна «стійкість до стресу»; рівень достовірності: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Під час аналізу отриманих результатів основна увага приділяється величинам стандартизованих коефіцієнтів регресії (β), які дають змогу зробити висновок щодо вкладу кожного фактору у формування величини залежної змінної. Тому основними детермінантами стійкості до стресу серед респондентів з високим рівнем стресостійкості є:

- фактор (2) «адаптивність» ($\beta=0.326$; $p < 0,000$);
- фактор (4) «позитивні емоції» ($\beta=0.199$; $p = 0,004$);
- фактор (5) «контрольованість світу» ($\beta=0.180$; $p = 0,010$);
- фактор (8) «позитивно-емоційна сконцентрованість» ($\beta=0.152$; $p=0,029$).

Сукупність проаналізованих характеристик дозволяє стверджувати, що представники цієї групи володіють особистісними якостями, які сприяють

ефективній адаптації до життєвих умов та соціального середовища переважно за рахунок гнучкості мислення і поведінки та сформованого вміння змінюватися відповідно до ситуації. Вони легко інтегруються в нові колективи, вміють швидко орієнтуватися у різноманітних ситуаціях і обирати відповідну модель поведінки. У респондентів спостерігається високий рівень самоорганізації в емоційній та духовній сферах, що проявляється в умінні гармонізувати власні очікування з реальними можливостями та соціальними вимогами. Вони демонструють емоційно-психологічну зрілість, відкритість до спілкування, доброзичливе ставлення до інших і позитивне сприйняття різних точок зору. Їхня щирість, емоційна виразність, готовність до взаємодії та чуйність сприяють налагодженню позитивних взаємин з оточуючими.

Результати застосування методу множинного регресійного аналізу щодо факторних оцінок осіб з

середнім рівнем стресостійкості було отримано остаточну модель множинної регресії, яка пояснює майже 60 % дисперсії залежної змінної («стійкість до

стресу») (при цьому коефіцієнт множинної кореляції остаточної регресійної моделі складає 0,767) (табл. 5).

Таблиця 5. Коефіцієнти множинного регресійного аналізу (а) характеристик осіб з середнім рівнем стресостійкості/
Multiple regression analysis coefficients (a) of characteristics of individuals with an average level of stress resistance

Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
		В	Стд. помилка	Бета (β)		
1	(Константа)	51.382	.527		97.445	.000***
	Фактор 1	-3.070	.529	-.319	-5.803	.000***
	Фактор 2	-1.055	.529	-.110	-1.995	.058
	Фактор 3	-2.301	.529	-.239	-4.348	.000***
	Фактор 4	1.747	.529	.182	3.301	.001***
	Фактор 5	2.008	.529	.209	3.795	.000***
	Фактор 6	3.215	.529	.334	6.077	.000***
	Фактор 7	3.241	.529	.337	6.126	.000***
	Фактор 8	3.242	.529	.337	6.126	.000***
	Фактор 9	.500	.529	.052	.945	.346

Примітка: а – залежна змінна «стійкість до стресу»; рівень достовірності: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Базовими детермінантами формування стійкості до стресу серед респондентів з середнім рівнем стресостійкості є:

- фактор (8) «самоконтроль» ($\beta=0.337$; $p < 0,000$);
- фактор (7) «духовні зміни» ($\beta=0.337$; $p < 0,000$);
- фактор (6) «прагнення до домінування» ($\beta=0.334$; $p < 0,000$);
- фактор (5) «готовність діяти» ($\beta=0.209$; $p < 0,000$);
- фактор (4) «відкритість новому» ($\beta=0.182$; $p = 0,001$);

Обернений взаємозв'язок між стійкістю до стресу серед осіб з середнім рівнем стресостійкості та сформованими характеристиками демонструють такі фактори як:

- фактор (1) «Помірна тривожність» ($\beta = -0.319$; $p < 0,000$);
- фактор (3) «Подолання страху» ($\beta = -0.239$; $p < 0,000$).

Респонденти цієї субвибірки вирізняються цілеспрямованістю та стійкістю у досягненні поставлених завдань. Вони переконані, що світ можна передбачити й контролювати, мають позитивне ставлення до соціального середовища й демонструють схильність до просоціальної поведінки — готовності підтримувати та допомагати іншим. Віра в справедливий устрій світу й уявлення про роль випадковості у життєвих подіях виступають для них ключовими чинниками соціально-психологічної адаптації. Прояви посттравматичного зростання у цих осіб пов'язані зі змінами у світогляді, глибшим інтересом до духовності та пошуком особистісного сенсу. Їхня внутрішня впевненість сприяє розвитку емпатії, довірливості та відкритості у взаємодії з іншими. Серед адаптаційних особливостей домінують емоційна врівноваженість, позитивне самосприйняття, прийняття власної індивідуальності та усвідомлення

особистої відповідальності за поведінку і життєві обставини. Водночас у цих респондентів спостерігається прагнення до домінування, яке проявляється у формі ініціативності, прагнення контролювати ситуацію та впевненості у власній позиції. Їх підвищена емоційна включеність у навколишню дійсність виражається через уважність, зосередженість і внутрішню зібраність.

У завершенні дослідження хотілося б зазначити, що досліджені характеристики емоційної резистентності студентів можуть мати й іншу конфігурацію розподілу, що залежить від емпіричних завдань дослідження з обов'язковим врахуванням соціальних умов їх життя. Тобто функціональна специфічність емоційної резистентності студентів в умовах війни є лише фрагментом цілісного уявлення про оптимальні адаптаційні характеристики людини, але у кожному такому фрагменті можна віднайти цікаві психологічні факти. В цьому ракурсі є попередні дослідження життєстійкості студентів, а саме: дослідження копінг-стратегій поведінки в емоційно-напружених умовах військового стану показало, що в умовах труднощів, з якими стикаються учасники освітнього процесу, посилено заявляють про себе конструктивні копінг-стратегії (Predko, 2022); проаналізовано зв'язок життєстійкості із особистісними ресурсами людини та визначено позитивний зв'язок із такими здібностями як надія, довіра і контакти, а також зазначено, що саме «...любов найбільше впливає на прогнозування показника життєстійкості» (Чиханцова, 2023, с. 34); при вивченні психоемоційних станів та життєстійкості студентів під час війни виокремлено «кластер «неадаптованих» українців, які переживаючи значне емоційне напруження, схильні себе обмежувати в розвагах та задоволеннях, та мають сильне психологічне виснаження та низьку життєстійкість» (Ткалич, 2022 : 240); конкретизуючи структурні прояви життєстійкості особистості в умовах війни, доведено, що розвинений внутрішній локус контролю особистості

забезпечує сприятливий рівень проактивної зацікавленості та ентузіазму (Данилюк, 2023).

Презентоване дослідження логічно продовжує серію зазначених досліджень, і ще раз доводить, що емоційна резистентність є тим потужним механізмом регулювання людської діяльності, який в умовах воєнного стану складає ресурсну основу поствоєнного відновлення.

Висновки і перспективи. Проведене дослідження демонструє специфічну феноменальність прояву емоційної резистентності студентської молоді, адже нами зафіксовано тільки високий і середній рівень їх стресостійкості, а це підтверджує виражений особистісний ресурс переживання емоційно-напруженої ситуації воєнного стану.

На основі розробленої програми дослідження проведено діагностичний зріз емпіричних даних та засобом методів математичної статистики виокремлено особистісні симптомокомплекси прояву емоційної резистентності: психологічний профіль студентів з високим рівнем стресостійкості визначається адаптивними якостями гнучкості мислення і поведінки, самоорганізації та просоціальної взаємодії з іншими людьми; а психологічний профіль студентів з середнім рівнем стресостійкості характеризується цілеспрямованістю, вираженим почуттям справедливості, усвідомленням особистісної відповідальності за життєві обставини та прагненням до домінування. Узагальнюючі розмірковування підкреслюють необхідність проведення подібних досліджень для студентської молоді в умовах воєнного стану, що дасть можливість використовувати такий матеріал у моніторингових зрізах їх поствоєнного психологічного відновлення та посттравматичного зростання.

Отримані результати можуть бути використані в роботі психологічних служб вищих навчальних закладів України.

Список використаної літератури/References

- Антонович М., Аралова О., Барінов С. (2022). Особливості психологічної стійкості добровольців Центру технічного обслуговування військ територіальної оборони Збройних Сил України та Національного інформаційного бюро. *Психологічне консультування та психотерапія*. (18). 6-15. / Antonovych M., Aralova O., Barinov S. (2022). [Peculiarities of psychological stability of volunteers of the Centre for Technical Service of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine and the National Information Bureau]. *Psychological counselling and psychotherapy*. 18. 6-15. <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2022-18-01> [in Ukrainian].
- Березовська Л., Богайчук В. (2022). Емоційна стійкість військовослужбовців-офіцерів: емпіричний ракурс. *Вісник Національного університету оборони України*. / Berezovska L., Bohaychuk V. (2022). [Emotional stability of military officers: an empirical perspective]. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*. 67(3). 19-25. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-67-3-19-25> [in Ukrainian].
- Вірна Ж.П., Марчук Р. (2024). Смысловый конфликт молодости под час війни: довіра, ідентичність та гідність. *Перспективи та інновації науки (серія Педагогіка, Психологія, Медицина)*. 7(41). 643-658. / Virna Zh.P., Marchuk R. (2024). [Semantic conflict of youth during the war: trust, identity and dignity]. *Perspectives and Innovations of Science (series Pedagogy, Psychology, Medicine)*. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)) [in Ukrainian].
- Гошовська, Д. Т., Гошовський, Я. О. (2023). Сучасна мілітарна психологія: різновекторність досліджень. *Психологічні перспективи*. 42. 38-54. / Hoshovska D.T., Hoshovskiy Y.O. (2023). [Modern military psychology: diversity of research]. *Psychological Prospects Journal*. 42. 38-54. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-42-hoshovskiy> [in Ukrainian].
- Данилюк І., Предко В., Трайно Р. (2023). Характеристика основних структурних проявів життєстійкості особистості в умовах війни. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. V. 51. 46-52. Danyliuk I., Predko V., Trayno R. (2023). [Characterization of the main structural manifestations of personality hardness in the conditions of war]. *Problems of humanitarian sciences. Psychology*. 51. 46-52. <https://doi.org/10.32782/2312-8437.51.2023-1,6> [in Ukrainian].
- Зубовський Д. С. (2018). Структура прояву особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3(1). 177-188. / Zubovsky D.S. (2018). [Structure of the manifestation of personal growth of ATO participants in the post-traumatic period]. *Theoretical and practical problems of psychology*. 3(1). 177-188. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2018_3\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2018_3(1)_26) [in Ukrainian].
- Карут К. (ред). (2017). Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Інтерв'ю провела Кеті Карут. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. 496 с. / Karut K. (ed.). (2017). [Hearing Trauma. Conversations with leading experts in the theory and treatment of catastrophic experiences. Interviews conducted by Katie Caruth]. Kyiv: DUKH I LITERA. 496 p. [in Ukrainian].
- Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М. (2018). Соціально-психологічна адаптація до працевлаштування учасників АТО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 7(52). 197-205. / Kolesnikova V.F., Chantseva-Kovalenko O.M. (2018). [Social and psychological adaptation to employment of ATO participants]. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 12: Psychological sciences : digest of scientific works*. Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University. 7(52). 197-205. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2018_7_28 [in Ukrainian].
- Кочарян О.С., Барінова Н.В., Харченко А.О. (2018). Особливості структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2018. Т. 1. Вип. 9. 34-41. / Kocharyan O.S., Barinova N.V., Kharchenko A.O. (2018). [Peculiarities of the structure of infantile traumatic experience in demobilised combatants in Ukraine with post-stress psychological maladjustment]. *Psychological counselling and psychotherapy*. 1(9). 34-41. <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2018-9-04> [in Ukrainian].
- Кочубинська Т.М. (2021). Особливості взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до

- мирного життя учасників операції об'єднаних сил : дис. канд. психол. наук; 053 Психологія. Вінниця. 212 с. / Kochubynska T.M. (2021). [Features of the relationship between self-concept and socio-psychological adaptation to the peaceful life of participants in the Joint Forces Operation]: PhD in Psychology; 053 Psychology. Vinnytsia. 212 p. [in Ukrainian].
- Малімон Л., Пархоменко В. (2024). Ресурси резильєнтності осіб з травматичним досвідом. Психологічні перспективи. (43). 132-142. / Malimon L., Parkhomenko V. (2024). [Resilience resources of people with traumatic experience]. *Psychological Prospects Journal*. 43. 132-142. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2024-43-mal> [in Ukrainian].
- Потапук Л.М. (2023). Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. № 2. 34-38. / Potapiuk L.M. (2023). [Features of the formation of students' stress resistance in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*. 2. 34-38. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6> [in Ukrainian].
- Предко В.В. (2022). Психологічні особливості прояву копінг-стратегій учасників освітнього процесу з різним рівнем життєстійкості. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Т. 33 (72). № 2. 64-72. / Predko V.V. (2022). [Psychological features of the manifestation of coping strategies of participants in the educational process with different levels of vitality]. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology*. 33(72). 2. 64-72. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/11> [in Ukrainian].
- Титаренко Т.М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 160 с. / Titarenko T.M. (2018). [Psychological health of the individual: means of self-help in conditions of prolonged traumatisatation] : monograph / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kropyvnytskyi: Imex Ltd. 160 p. [in Ukrainian].
- Ткалич М.Г. (2023). Психоемоційні стани та життєстійкість: Психологічна адаптація під час війни. Психологічні закономірності соціальних процесів та розвитку особистості в сучасному суспільстві. Рига: Видавництво «Балтія». 230-243. / Tkalych M.G. [Psychoemotional states and resilience: Psychological adaptation during war]. *Psychological patterns of social processes and personality development in modern society*. Ryga: Baltija Publishing. 230-243. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/347/9561/19927-1>. [in Ukrainian].
- Тополь О.В. (2015). Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки. Вип. 124. 230-233. / Topol O.V. (2015). [Social and psychological rehabilitation of participants of the anti-terrorist operation]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences*. 124. 230-233. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchdpup_2015_124_61 [in Ukrainian].
- Харченко А.О. (2019). Психологічні особливості структури травматичного досвіду мобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією: дис. канд. психол. наук; 19.00.01. Харків. 198 с. / Kharchenko A.O. (2019). [Psychological features of the structure of the traumatic experience of mobilised combatants in Ukraine with post-stress psychological maladjustment]: PhD in Psychology; 19.00.01. Kharkiv. 198 c. [in Ukrainian].
- Чиханцова О.А. (2023). Життєстійкість як ресурс психологічної стійкості. Психологічний журнал. V. 9. Випуск 1(69). 32-40. / Chikhantsova O.A. (2023). [Vitality as a resource of psychological stability]. *Psychological journal*. 9. 1(69). 32-40. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9> [in Ukrainian].
- Шель Н.В. (2024). Емоційна стійкість особистості в умовах війни. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки. (11). 13-20. / Shel N.V. (2024). [Emotional stability of the personality in the conditions of war]. *Bulletin of Vasyl' Stus Donetsk National University. Series Psychological Sciences*. 11. 13-20. [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.2\(3\).2](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.2(3).2) [in Ukrainian].
- Keshet H., Foa E.B., Gilboa-Schechtman E. (2019). Women's self-perceptions in the aftermath of trauma: The role of trauma-centrality and trauma-type. *Psychological trauma : theory, research, practice and policy*. 11(5). 542-550. <https://doi.org/10.1037/tra0000393>
- Kirmayer, L. J., Lemelson, R., & Barad, M. (Eds.). (2007). *Understanding trauma: Integrating biological, clinical, and cultural perspectives*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511500008>
- Virna Zh. (2016). Safety of personality in migration terms within the military conflict: organizational conditions of education and psychotherapy. *American Journal of fundamental & experimental research*. 1(1). 94-103. <http://journal.ua-usa.org/current-number/12-1/19-zhanna-v-safety-of-personality-in-migration-terms-within-the-military-conflict-organizational-conditions-of-education-and-psychotherapy>
- Virna Zh., Lazko A.M., Volkov K.M. (2024). Prosocial stress resistance trends of Ukrainian students under the martial law. *Youth Voice Journal*. 14. 2056-2969; <https://www.rj4allpublications.com/product/prosocial-stress-resistance-trends/>

EMOTIONAL RESISTANCE IN THE EXPERIENCE WAR WITNESS TRAUMA

Kostyantyn Volkov

Postgraduate student, Department of Pedagogical and Age Psychology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The article is devoted to the empirical substantiation of emotional resilience in the experience of war witness trauma on a sample of student youth. The purpose of the presented material is to empirically explicate the peculiarities of emotional resilience in the experience of war witness trauma. The basis is the methods of a bibliographic review of empirical sources on this issue, from 2015 to 2024, and empirical methods using diagnostic methods (Connor-Davidson Resilience Inventory Scale (CD-RISC), Symptom Questionnaire (SLR-90-R); Rogers-Diamond Socio-Psychological Adaptation Questionnaire, Plutchik-Kellerman-Conte Questionnaire; K. Izard; R. Janov-Bulman Basic Beliefs Scale; R. Tadeshi and L. Calhoun Posttraumatic Growth Questionnaire); statistical tools (data standardisation or z-transformation procedure, discriminant analysis, nonparametric Mann-Whitney test, factor

analysis, multiple regression analysis). The results include a methodological presentation of theoretical assumptions about the conditionality of the experience of war witness trauma by real indicators of a person's mental state and indicators of emotional stability, which in the psychological alliance is a powerful personal resource for surviving the emotionally stressful situation of war. The developed empirical research programme and the set of methods used for mathematical processing of the research results made it possible to identify personal symptom complexes of emotional resistance for students with high and medium levels of stress resistance. The psychological profile of students with a high level of stress resistance is determined by the adaptive qualities of flexibility of thinking and behaviour, self-organisation and prosocial interaction with other people; and the psychological profile of students with an average level of stress resistance is characterised by purposefulness, a pronounced sense of justice, awareness of personal responsibility for life circumstances and the desire for dominance. The conclusions indicate that the results obtained can be successfully used by psychologists in the education system to monitor the psychological recovery and post-traumatic growth of students.

Keywords: *emotional resilience, stress resistance, mental state, war witness trauma, student youth*

The article was received by the editors 15.03.2025 (Стаття надійшла до редакції 15.03.2025)

The article is recommended for printing 4.06.2025 (Стаття рекомендована до друку 4.06.2025)
